

NEOLİTİK DÖNEM KUZEY MEZOPOTAMYA VE ANADOLU FİGÜRİNLERİ

NEOLITHIC PERIOD NORTHERN MESOPOTAMIA AND ANATOLIAN FIGURINES

Elif İLCAN*

Öz

Figürinler, Arkeoloji literatüründe kullanım amaçlarının çeşitli olması sebebiyle büyük bir öneme sahiptir. Ait oldukları toplumun dini inançları, sosyal ve kültürel yapıları hakkında bilgi verirler. Tarih öncesi ve tarihsel süreç boyunca, Mezopotamya toplumlarının figürinlere ve idollere olan ihtiyaçları doğrultusunda inançları, zevkleri, yapım teknikler ve farklı kültür bölgeleriyle olan etkileşimlerine değinilmeye çalışılmıştır. Figürin ve idollerin, Anadolu arkeolojisinde de önemli bir yeri vardır. Tarih öncesi ve tarihsel süreç boyunca insan biçimli figürin betimleri, dini inançlar ile paralel gelişim ve yayılım çizgisi göstermiştir. Arkeolojik buluntuları değerlendirirken, farklı düşünce sistemlerinin ve farklı bakış açılarının ne kadar yönlendirici olduğunu görmek için, herhangi bir buluntu türünün ele alınabilir olmasına karşın, bu çalışmada araştırma konusu olarak figürinler seçilmiştir. Figürinlerin seçilme nedeni; farklı bakış açılarının etkisini en iyi şekilde yansıtan, yoruma açık olan bir buluntu türü olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Mezopotamya, Anadolu, Pişmiş Toprak, Figürin, İdol.

Abstract

Figurines have a great importance in the Archeology literature due to their various purposes. They provide information about the religious beliefs, social and cultural structures of the society they belong to. Throughout the prehistoric and historical process, the needs of Mesopotamian communities for figurines and idols, their beliefs, tastes, techniques and interactions with different cultural regions have been tried to be touched upon. Figurines and idols also have a very important place in Anatolian archaeology. During the prehistoric and historical process, the understanding of human-shaped figurines has developed and spread parallel to religious beliefs. In order to see how guiding different thought systems and different perspectives are when evaluating archaeological finds, figurines were chosen as the research subject in this study, although any type of find can be discussed. The reason why the figurines were chosen is: It is a type of find that best reflects the influence of different perspectives and is open to interpretation.

Keywords: Mesopotamia, Anatolia, Terracotta, Figurine, Idol.

Grekçe iki ırmak arasında kalan yer anlamına gelen Mezopotamya ifadesi, Dicle ve Fırat nehirleri ve bu nehirlerin kolları arasında olan bölgeyi kapsayan alan için kullanılmaktadır. Anadolu'nun Güneydoğu Toros Dağlarını kuzey sınırı, İran'ın Zagros Dağlarını doğu sınırı, Amanos Dağlarını batı sınırı, Dicle ve Fırat nehirlerinin birleşerek döküldüğü Basra Körfezi ise güney sınırlarını oluşturur (Yücel, 2017, s.12). Mezopotamya bölgesi coğrafi olarak, Yukarı/Kuzey, Orta ve Aşağı/Güney Mezopotamya olarak üç kısma ayrılmaktadır. Yukarı

Article Info**Araştırma Makalesi**

Geliş Tarihi: 26/10/2023

Kabul Tarihi: 30/11/2023

Atf

İlcan, E. (2023). Neolitik Dönem Kuzey Mezopotamya ve Anadolu Figürinleri. *Anasay* 26, 186-198

Research Article

Received: 26/10/2023

Accepted: 30/11/2023

Cite this article as:

Engin, M. (2023) Neolithic Period Northern Mesopotamia and Anatolian Figurines. *Anasay* 25, 186-198..

*Doktora öğrencisi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, 2540 Yakutiye/Erzurum, TÜRKİYE. E-posta: ugurluelif2510@gmail.com, **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0001-9540-1883>.

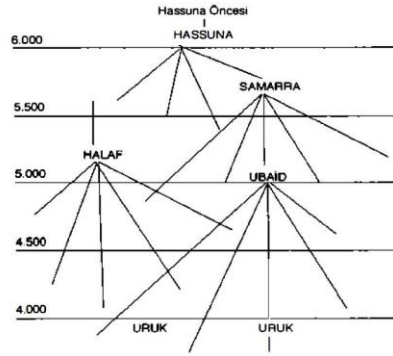
Mezopotamya Bölümü siyasal haritaya göre Anadolu'nun Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Kuzey Irak, Kuzey Suriye, Aşağı Mezopotamya Bölümü ise Irak'ın güney bölümleri ve İran'ın güneybatı bölümünü kapsamaktadır (Harmankaya&Erdoğan, 2002, s.13). Zagros Dağlarının etekleri bölgedeki ilk insanların Paleolitik Çağ yaşam alanlarını oluştururken, çeşitli bitkilerin yetiştiği yüksek plato ve bereketli vadiler ise ilk köy topluluklarının ortaya çıkmasına olanak sağlayan bir ortam hazırlamıştır (Koroğlu, 2006, s.15).

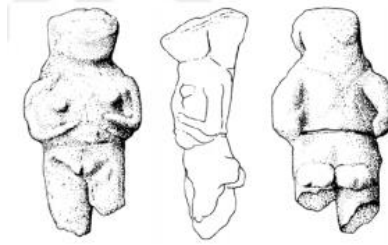
Harita 1: Mezopotamya'nın Tarih Öncesi Yerleşimleri (Metli, 2022)

Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Kuzey Suriye, İran'dan ve Güney Mezopotamya'dan gelen yolların Anadolu içlerinden geçmesi ile "batı" ya bağlanan ana ticaret yollarının üzerinde olması açısından önemlidir. Bu ticaret yollarının en önemlisi; Suriye'de Halep'ten kuzeye çıkan ve Kilis üzerinden Gaziantep'te birleşerek merkezi Anadolu içlerine doğru devam eden yoldur. Bölgenin verimli topraklara sahip olması da bölgenin önemini arttıran özellikler arasındadır. Ayrıca nehirler aracılığı ile tarihi dönemler boyunca yapılan sal taşımacılığı da çevre kültürlerin birbirlerine bağlanması ve kültürel etkileşim açısından önemlidir (Serim, 2000, s.6). Fırat ve Dicle nehirlerinin hayat verdiği Mezopotamya'daki gelişmeler, Önasya'daki tüm eski medeniyetlerin gelişimini etkilemiş ve zaman zaman da doğrudan yönlendirmiştir. Şehirleşme, mimari, sanat, din ve yazı gibi alanlarda ortaya çıkan öncü düşünce ve uygulamalar, ticaret veya siyasal ilişkilerin sonucunda Suriye, Anadolu ve İran gibi bölgelere ulaşmış ve buradaki uygarlıkların oluşumuna katkı sağlamıştır (Koroğlu, 2006, s.7).

Neolitik Dönemde kilden yapılmış kap-kacakların ortaya çıkması önemli bir süreçtir. Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem (Pottery Neolithic/PN) bu süreçle tanımlanmıştır. Neolitik Dönemin alt bir evresi olan Çanak-Çömlekli Neolitik Çağ, yenilenerek tekrardan kurulmuş bir hayatı ifade eder. Bu evrede çanak-çömlek yapımı, Bereketli Hilal dediğimiz bölgenin kuzeyinden başlayarak Mısır'ın güneyine kadar uzanan çok geniş bir coğrafya içinde gelişim göstermektedir. Levant Bölgesi'nde pişmiş toprak figürinlerin görüldüğü merkezler yoğun olarak günümüzdeki İsrail ve Ürdün topraklarının içinde olduğu coğrafyada ortaya çıkartılmıştır (Çiftçi, 2018, s.28). MÖ 7. bin yılın sonlarından başlayarak, Orta Fırat bölgesinde Hassuna kültürü yayılım göstermiştir. Hassuna kültüründe insan ve hayvan şeklinde yapılmış pişmiş toprak figürinlerin benzerleri Suriye, Irak ve Anadolu'daki arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılmıştır (Yücel, 2017, s.12).

Şema 1: Maisels'in Çizdiği Tarih Öncesi Mezopotamya Kültürlerinin Etkileşim Şeması (Maisels, 1999)

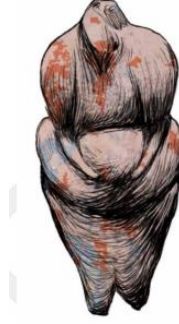
Görsel 1: Tell-Mureybet'ten Ele Geçen Kadın Figürin PPNA (MÖ 10000-8500) (Çiftçi, 2018)

Tell- Mureybet'ten (Kuzey Suriye) ele geçen pişmiş toprak figürine bakıldığında; kolları dirsekten öne doğru bükülmüş halde ve göğüsün altına yerleştirilmiş vaziyette olduğu görülmektedir. Kolların duruş şekli kutsal bir anlam ifade edebilir. Heykelciğin pozisyonu bu şekilde betimlenen örneklerin bilinen en erken örneğidir. Bacakların dizden yukarısı ve kalça kısmı sağlam bir şekildedir. Cinsel organ belirgin şekilde verilerek cinsiyet vurgusunun yapıldığını görülmektedir. İsrail, El-Hemmeh yerleşiminden ele geçmiş olan örnekte ise yine kollar yukarı doğru verilirken kalça kısmı yuvarlatılmış ancak cinsiyet vurgusu yapılmamıştır (Çiftçi, 2018, s.71-73).

Görsel 2: El-Hemmeh – İsrail PPNB (MÖ 9000-5500) Cinsiyeti Gösterilmemiş Figürin (Çiftçi, 2018)

PPNC evresi, MÖ 7. binyılda birtakım değişiklikler ortaya çıkmıştır. Ürdün, Ain Ghazal yerleşiminden ele geçen örnekte; çıplak ve oldukça şişman biçimde işlenen taş figürünün yağlı karın kısmını elleri ile tutması dikkat çekmektedir. Kalçaların oldukça iri işlendiği figürünün odak noktası karın olduğu açıkça görülmektedir. Kolların pozisyonu karına ve rahime dikkat çektiği için figürin hamile olarak tanımlanmıştır (Çiftçi, 2018, s.76).

Görsel 3: Ürdün- Ain Ghazal 'dan Ele Geçen Taş Figürin PPNC (MÖ 6800-5500) (Çiftçi, 2018)

Mezopotamya'nın kuzey yerleşimlerinden biri olan Tell Seker'den ve Diyarbakır, Hakemi Use'den ele geçmiş olan figürinler ise kadın figürinlerinin genel olarak betimleniş şekline örnektir. Kadın figürleri şişman, bağdaş kurarak oturma pozisyonunda verilmiş ya da yüksekçe bir taburede oturur biçimindedir. Figürinlerde yüzler oval biçimde, gözler ise kahve çekirdeği dediğimiz çekik ve ortadan çizik biçiminde verilirken, burun dar, dudaklar ayrıık olarak şekillendirilmiştir (Moorey, 2005, s.23).

Görsel 4: Kuzey Mezopotamya Yerleşmesi Olan Tell Seker'den (MÖ 7000) Kil Kadın Figürini (Çıvgın, 2019)

Görsel 5: Hakemi Use'den (Diyarbakır; MÖ 6. binyıl) Mermer Kadın Heykelciği. (Çıvgın, 2019)

Mezopotamya'da Geç Neolitik Dönemin başından itibaren betimlenen erkek ve kadın figürinleri oturur biçimde ve ayakta tasvir edilmişlerdir. Oturan pozisyondaki figürinler, Halaf kültürüyle bağlantılıdır. Yukarı Mezopotamya Bölümünde bu dönemin pişmiş toprak figürinleri Anadolu'dan farklı olarak göğüs, kol, bacak gibi uzuvlar ayrı ayrı şekillendirilerek daha sonra (gövdeye) monte (aplike) edilmişlerdir. Figürinler, fırınlansalar bile oldukça kırılğan bir yapıya sahiptirler. Bu sebeple ele geçmiş olan figürinlerin neredeyse tamamı torso şeklindedir. Fırınlama işlemi kısa süreli ya da kısık ateşte yapılmıştır (Moorey, 2005, s.15). Yakın Doğu'da MÖ 7. binyıl sonlarından 6. binyıl sonlarına kadar en az üç farklı bölgesel kültür varolmuştur. Kozmopolit

toplumların ortaya çıkışında önemli bir süreci temsil eden bu bölgesel kültürler, Mezopotamya Bölgesinin kuzey yarısından orta ve güneye doğru sıralandığında, Halaf (MÖ 6100-5100), Hassuna (MÖ 6300-5800) ve Samarra'dır (MÖ 6300-5200). Bu bölgesel kültür isimlerindeki farklılıkların sebebi çanak-çömlek şekilleri/yapımı ve bezemelerde görülen farklılıklardır (Oates, 1966, s.146).

Güneydoğu Anadolu Neolitik yerleşimlerine baktığımızda; Çayönü, Nevalıçori ve Göbeklitepe'de en sert taşlardan bile küçük ve oldukça naturalist hayvan ve insan heykelcikleri görülmüştür (Özgüç, 2011, s.246).

Bu bölgeden ele geçen figürinler incelendiğinde en az kadın figürini kadar erkek figürinleri de çıkarılmıştır. Figürinlerin baş kısımlarına bakıldığında, ayrıntıdan uzak ve soyut biçimde betimlendiği görülür (Yücel, 2017, s.38).

Çayönü yerleşimi, Diyarbakır'ın Ergani ilçesinin 7 km güneybatısında Dicle'nin kollarından Boğazçay kıyısında yer almaktadır. İlk kez 1963'te başlayan kazı çalışmalarını, İstanbul Üniversitesi'nden Halet Çambel ve Chicago Üniversitesi'nden Robert Braidwood birlikte yürütmüşlerdir. Kazılar; 1985'ten beri de Mehmet Özdoğan başkanlığında yürütülmektedir (Yükbilmez, 2019, s.10). Yerleşimden ele geçmiş örnekler bakıldığında oldukça basit biçimde şekillendirilmiş ve ayrıntısız verilmiş olduklarını görmekteyiz.

Görsel 6: Çayönü'nden Erken Neolitik Döneme Ait Figürin. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem, Yaklaşık MÖ 7000 (Yükbilmez, 2019)

Görsel 7: Çayönü, Kadın Figürini, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem, Yaklaşık MÖ 7000 (Yükbilmez, 2019)

Görsel 8: Çayönü, Oturan Kadın Figürini, Erken Neolitik Dönem MÖ 7000-6800. (Yükbilmez, 2019)

Görsel 9: Çayönü, Oturan Kadın Figürini, Çanak Çömlekli Neolitik Dönem MÖ 6800-5800. (Yükbilmez, 2019)

Cafer Höyük, doğu Toroslar'ın eteklerinde, Fırat nehrinin sağ tarafında yer alan Çanak Çömleksiz Neolitik dönem yerleşimidir. Karakaya Baraj Gölü altında kalacak yerleşmeleri tespit ve kurtarma amacıyla Mehmet Özdoğan başkanlığında gerçekleştirilen yüzey araştırması sırasında bulunmuştur. (Yükbilmez, 2019, s.11). Yerleşime ait figürin örneğinin yüzsel ve ayrıntısız olduğu görülmektedir.

Görsel 10: Cafer Höyük, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem, MÖ 7000 (Yükbilmez, 2019)

Göbekli Tepe yerleşim yeri Şanlıurfa'nın 15 km kuzeydoğusunda, önceleri Karaharabe olarak bilinen Örencik Köyüne 2,5 km uzaklıkta yer alır. Burdaki araştırmalar, 1995'ten beri Şanlıurfa Müzesi'nin ve Alman Arkeoloji Enstitüsü çalışanları tarafından gerçekleştirilmektedir (Schmidt, 2007, s. 115). Ele geçen Figürin örneğinin omuz ve kol detayları verilse de bacaklar ve gövde yüzeyel işlenmiştir.

Görsel 11: Göbekli Tepe'den Erken Neolitik Döneme Ait Figürin. (MÖ 8800 – 8000) (Bildirici, 2011)

Görsel 12: Göbekli Tepe’den Erken Neolitik Döneme Ait Figürin. (MÖ 8800 – 8000) (Bildirici, 2011)

Bir diğer Göbeklitepe örneğinin de ise yüz ayrıntıları ile işlenirken vücut hatları detaydan çok uzak biçimde verilmiştir.

Mezopotamya’da Geç Neolitik Çağ’ın başından beri figürinler hem ayakta hem de oturur pozisyonda betimlenmişlerdir. Bu dönemim erken örnekleri az kullanışlı, çoğu ise bilerek kırılmış örneklerdir. Bu da figürinlerin ritüel, adak amaçlı kırıldığını akla getirmektedir. Oturur biçimdeki figürinler, Halaf kültürüyle ilgilidir. Yassı, soyut biçimli betimler hem kil hem de taştan (mermer, alçı taşı gibi) örnekler olup, Yakın Doğu ve Orta Doğu’da MÖ 3. binde oldukça ağırlık kazanmıştır (Yücel, 2017, s.69-74).

Görsel 13: Mardin Müzesi’nden Geç Neolitik Dönem Figürin. MÖ 6100-5800 (Yücel, 2017).

Figürinlerin amacı yalnızca dinsel temellere dayanmamaktadır. Bilimsel kazılarda bulunmuş insan ve hayvan betimlerinin çocuk oyuncakları olarak kullanılmış olabileceği düşünülür. Bir diğer ve en yaygın ihtimal ise tanrılara ve tanrıçalara adanmış olma ihtimalleridir. Betimler bazen net verilmez zor tanımlanabilir. İnsan şeklinde verilen figürinlerin bir kişiyi mi yoksa bir tanrısal varlığı mı temsil ettiği karıştırılabilmektedir. Bu nedenle tanımlama için en doğru örnek çıplak verilen kadın figürinleridir (Serim, 2000, s.1).

Neolitik Dönem ile birlikte inanç biçiminde kadının toprak ile özdeşleştirilmesi dönem figürinlerinin, birer sanat ürünü haline gelmesine sebep olmuştur. Neolitik Dönemle birlikte figürinler fırınlanmadan (güneşte kurutulmuş) ve az pişmiş olarak (fırında) bazen şişman, yuvarlak hatlı, iri vücutlu kadınlar olarak, bazen ise insan şekilli (antropomorfik) kaplar biçiminde görülürler. Neolitik Dönemin başından itibaren kadınlar bazı hayvan figürleri ile birlikte betimlenmişlerdir. Akbaba, yılan, aslan ve leopar en çok görülen tasvirlerdir. Erkekler, avcı olarak düşünüldüğünden vahşi hayvanların veya vahşi hayvan sürülerinin düşmanı gibi görülmüş, kadın ise tüm canlı varlıkların koruyuculuğunu üstlenen ve canlıların varlıklarının sürdürülmesinde yardımcı olan dini-koruyucu imgelerin sembolü durumunda olmuştur. Bu inanç Kalkolitik Çağ, Tunç Çağı, Demir Çağı ve sonrasında da varlığını sürdürmüştür (Yücel, 2018, s.230).

Anadolu, coğrafi konumu itibarıyla Güneybatı Asya’nın ucunda yer alan, üç tarafı denizlerle kaplı bir yarımadadır. Anadolu, Asya ile Avrupa Kıtalarını birbirine bağlarken ve aynı zamanda bu kıtaları birbirinden ayıran bir konumdadır. Anadolu’nun özel konumu, bu coğrafyada

kurulmuş olan uygarlıkların oluşumunda önemli bir etki olmuştur. Dolayısıyla Anadolu, yönleri doğrultusunda dışa açık durumda olduğundan, burada kurulmuş olan medeniyet ve kent kültürü, defalarca etrafındaki yüksek medeniyetlerin etkisi altında kalmıştır. Anadolu coğrafyası, aynı zamanda aldığı yabancı kültürleri içersinde barındıran ve doğu-batı etkileşiminde önemli bir araç görevi üstlenmiş durumdadır (Kılıç, 2015, s.120). Anadolu, Güneydoğu'nun bazı yerleri dışında Neolitik toplulukların oturmasına elverişli olmayan bir bölge olarak kabul görüyordu. Bu durum, Toros Dağlarının Neolitik kültürleri için bir doğal engel oluşturduğu, bunun gerisindeki Anadolu Platosunun ise o dönem kültürlerinin baş edemeyeceği kadar sert bir iklime sahip olduğu şeklinde belirtilmiştir (Özdoğan, 1995, s. 274).

Anadolu'da Akeramik Neolitikten bu yana üretilen pişmiş toprak figürinler, özellikle Çatal Höyükteki Neolitik Dönem ana tanrıça betimlemeleriyle dikkatleri üzerlerine çekmişlerdir. Tahta oturmuş, bağdaş kurmuş ve yan yatmış biçimdeki, farklı tasvirlerle sahip şişman doğurgan kadın-ana tanrıça olarak adlandırılan bu ilk örneklerin, bazen iyiden iyiye şematize olanları da Geç Neolitik Dönem örneklerini temsil etmektedir (Kasapoğlu, 2015, s.51).

Anadolu coğrafyasında Çatalhöyük'ün kendine has mimari yapısı içinde yapılmış küçük tapınakları ve plastik betimlerle zengin freskleri açısından şimdilik bir benzeri yoktur. Çatalhöyük'ün özenli yapılmış figürinlerinin yanı sıra bazen doğal şekilleri insana benzeyen düzelti şekillerle karşımıza çıkmaktadır (Özgüç, 2011, s.248). Bu heykelcikler Çatalhöyük insanlarını ve tanrılarını tanımamız açısından önemlidir. En önemli tanrı genç bir kadın, doğum yapar biçimde tasvir edilen bir anne ve yaşlı bir kadın olmak üzere üç ayrı biçimde tasvir edilen bir tanrıçadır (Uçankuş, 2000, s.252).

Görsel 14: Çatalhöyük'ten M.Ö. 6600-6500 lere Ait Taş Erkek Figürinler. (Özgüç, 2011)

Görsel 15: Çatalhöyük'ten MÖ 6400-6300 lere Ait Figürin. (Altuntaş, 2013)

Görsel 16: Çatalhöyük, MÖ 6. Binin ilk yarısı. (Altuntaş, 2013)

Burdur'un Bucak ilçesi yakınlarındaki Höyücek Neolitik Döneme tarihlenen figürin ve idoller ele geçmiştir. Erken Kalkolitik Dönemde de figürin ve idol betimleri benzer tiptedir (Duru,

2016, s. 63). Bu örneklerin biçimsel olarak oldukça kaba hatlara sahip olduklarını görmekteyiz. Genel anlamda basit bir gövde ve kollara benzeyen uzantılardan oluşuyor.

Görsel 17: Höyücek Kutsal Alanlar Dönemi Figürin ve İdolları (MÖ 6.Binin ilk yarısı) (Özgüç, 2011)

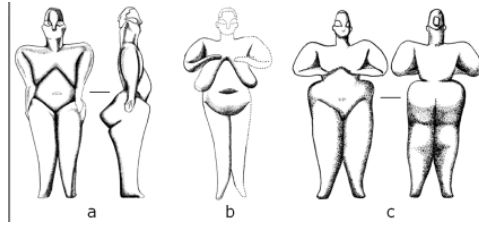

Görsel 18: Höyücek'ten MÖ 6.Binin İlk Yarısına Ait Figürinler. (Duru, 1994, s.733)

Burdur yöresindeki Hacılar 'da seviye VI'da (MÖ 6200-6100) binalar evsel faaliyetlerle ilişkilendirildi. Bu seviyedeki yapıların bazıları yangında yok oldu. Bazı yapılarda figürinler bulunmuştur (Gemici, 2018, s.181). Hacılar'ın Son Neolitik Çağa tarihlendirilen tabakalarında benzer figürinlere rastlanır. Bunları tümü kadın betimlemeleridir. Hacılar'dan ele geçen figürinlerde vücut yüze nispeten daha özenli işlenmiştir. Ayakta duran, oturan pozisyonda, çocukla birlikte tasvir edilen tanrıçalarda hiçbir zaman ağız gösterilmemiştir ancak saç, göz gibi detaylar belirgin biçimde ayırt edilebilir (Özgüç, 2011, s.251).Göller Bölgesi Neolitigi üzerine uzun yıllar çalışmalarda bulunmuş Duru'ya göre ise, "Anadolu Neolitik toplumlarında kadın tasvirlerinin, inanç sisteminin en üst basamağında olan 'Doğurucu Çoğaltıcı Güç'ü, yani 'Ana Tanrıça'yı tasvir ettiği, ya da onun yerine geçen semboller olduğuna kuşku yoktur (Duru, 2008, s. 93).

Görsel 19: Hacilar'dan MÖ 6400-6000'lere Ait Figürin. (Caria, 2019)

Görsel 20: Hacilar VI Evresinden MÖ 6200-6100'lere Ait Figürin. (Hansen, 2014)

Görsel 21: Hacilar, M.Ö 6.Bin Ortaları. (Altuntaş, 2013)

Görsel 22: Çukurkent'ten Geç Neolitik Döneme Ait Figürin (Özkan&Erdalkıran, 2014)

Batı Anadolu kıyı şeridi dediğimiz ya da Orta Batı Anadolu olarak bilinen bölge içerisinde, Neolitik Çağa tarihlenen yerleşimlerdeki örnekler baktığımızda; Yeşilova Höyüğü, Ege Gübre Yerleşimi ve Ulucak Höyüğü önde gelen Neolitik yerleşimlerdendir. Yeşilova Höyüğü'nde 2005'ten itibaren sürdürülen bilimsel kazılar kapsamında Neolitik Çağa tarihlenen, pişmiş toprak

figürinler ortaya çıkarılmıştır. Bu figürinlerin benzerleri Anadolu'da Hacılar, Kuruçay, Bademağacı, Höyücek gibi yerleşimlerde ele geçmiş olan figürinler ile benzerdir.

Görsel 23: Ulucak, Yeşilova ve Ege Gübre Höyük'ten MÖ 6000-5800'lere Ait Figürinler. (Eroğlu, 2014)

Hem Ulucak hem de Yeşilova'dan ele geçen figürinlerin, Höyücek yerleşimi KAD ve Hacılar VI. Katlarında bulunmuş olan örneklerden daha erkene aittir. Bunun sebebi, Batı Anadolu kıyı şeridinin önemli bir geçiş bölgesi olmasından kaynaklanmaktadır (Eroğlu, 2014, s.22).

SONUÇ

Neolitik Çağ avcılık ve toplayıcılıktan ilk üretime geçilen dönemdir. Bu Çağ öncesi insanların yaşam biçimleri avlanma ve tüketilebilir bitkilerin toplanmasına dayanmaktaydı. Bu dönemde yeni iklim koşullarına ve buna bağlı olarak çevreye uyum gösteren insanoğlu üretime geçerek tarihindeki ilk devrimi gerçekleştirmiştir. Neolitik Çağda insanlar artık tarım yapmaya, hayvanları evcilleştirmeye ve su kaynaklarına yakın yerlerde sabit köyler oluşturmaya başlamışlardır. Dolayısıyla insanlarda inanç sistemi de önem kazanmaya başlamış ve çeşitli amaçlar doğrultusunda figürin üretiminde de çeşitliliğe gitmişlerdir. Bölgeler arası etkileşimler doğrultusunda tipolojik yönden benzerlik gösteren tasvirler görülmüştür. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Neolitik dönem insanı, iklimin elverişli hale getirdiği doğal çevre üzerinde hâkimiyet kurması ve sonraki süreçte gelişen toplumsal kalkınma ile toplumsal örgütlenmenin sonucunda sanatsal anlamda ulaştığı yetkinliği heykeltraşlık eserleriyle yansıtmıştır.

Kısaca ele aldığımız konu altında değerlendirilen figürin örneklerindeki benzerlik ve farklılıklar verilmeye çalışılmış ancak Mezopotamya örneklerinin Anadolu örneklerine nispeten daha önden gittiği görülmüştür. Mezopotamya medeniyetlerin doğduğu yer olarak kabul edildiği için birçok alanda diğer bölgelere göre daha çok gelişim göstermiştir. Anadolu'nun güneyi Mezopotamya ile bağlantılı olduğu için Güneydoğu Anadolu Bölgesi her iki bölgeyi birbirine bağlayan köprü konumunda olmuş, Mezopotamya kültürlerinin batıya geçişinde önemli bir güzergâh olmuştur. Bu durum koroplast sanatında da kendini göstermiştir.

Geç dönemlere doğru gidildikçe tanrı ve tanrıçalara ait betimler görsel açıdan daha net bir şekilde ifade edilmiştir. Ancak erken dönemler için figürinlerin sınıflandırılması yalnızca cinsiyete dayalı bir şekilde yapılabilir. Çalışmada incelenen figürin ve idoller tipolojik açıdan değerlendirildiğinde geç dönemlere ait olan atribütlere rastlanmadığı için belirgin farklılıklardan söz edilemez. Özellikle Neolitik Dönem figürinlerinin toprağa bağımlılığın bir sembolü olduğunu bunun yanında oyuncak olarak kullanılmış olduklarını da söyleyebiliriz. Mevcut bilgilerimizin düşünceye bırakılmasıyla da sınırsız sayıda yorum yapılabilir. İdeal olan tabiki figürin ve idoller hakkında bizlere en doğru bilgiyi yazılı belgelerin kazandıracak olmasıdır. İlerleyen bilimsel kazılar ve araştırmalar neticesinde ve ayrıca yazılı belgelerin çözülmesi ile bu figürin ve idollerin yapım amacı ve fonksiyonları aydınlığa kavuşmuş olacaktır.

Sonuç olarak figürinler daha çok dinsel amaçlı olarak kullanılan objelerdir. Bölgelerin coğrafi özelliklerine göre etkileşimlerden dolayı belirli bir şekil birliğinden söz etmek pek mümkün değildir ancak en belirgin fark Neolitik Dönemde hem Anadolu hemde Mezopotamya'nın kuzey taraflarında kadın figürinleri oldukça fazladır ve bunlar oldukça şişman

ve kaba hatlı bir şekilde betimlenirken erkek figürin örnekleri kadınlara göre sayısal olarak azdır. Bu da her dönem olduğu gibi Neolitik Dönemde de kadının doğurganlık özelliğinden dolayı çoğalmayı dolayısıyla bereketi temsil etmesinden kaynaklanmaktadır.

Etik Beyan

“Neolitik Dönem Kuzey Mezopotamya ve Anadolu Figürinleri” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Makale, Etik Kurulları Yayın Etiği Komitesinin (Committee on Publication Ethics – COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

Altuntaş, Y. (2013). *Çatalhöyük*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Konya.

Bildirici, H. (2011). *Güneydoğu Anadolu Bölgesi Neolitik Çağ Heykel Sanatı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi Bilim Dalı, Konya.

Caria, C. (2019). *Fluid Identities: A Cognitive Perspective On The Late Neolithic Figurines Of Hacilar And Höyücek*, MA Archaeology of the Near East and Material Culture Studies, Leiden University, Leiden.

Çıvgın, İ. (2019). *Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Levant'ta Geç Neolitik 1-2 (MÖ. 7000-6300): Geçim Ekonomisi, Maddi Kültür, İlk Çanak-Çömlekler ve Kültürel Temas*, Current Research in Social Sciences Dergisi, Yıl: 2019, Cilt :5, Sayı: 2, 95-129.

Çiftçi, Ş. (2018). *Levant Bölgesi Neolitik Çağ Taş Figürinleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Duru, R. (1994). *Höyücek Kazıları 1990*, Belleten Türk Tarih Kurumu Dergisi, Aralık 1994, Cilt 58, Sayı 223, Ankara, 725-744.

Duru, R. (2008). *M.Ö. 8000'den M.Ö. 2000'e Burdur Antalya Bölgesinin Altı Binyılı*, AKMED Suna&İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi Enstitüsü, Antalya.

Duru, R. (2016). *Tarım'dan 'Yazı'ya Burdur Yöresi ve Yakın Çevresinin Altıbin Yılı (MÖ 8000 – MÖ 2000)*, Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, Antalya.

Eroğlu, G. (2014). *Neolitik Dönemden Erken Tunç Çağı Sonuna Kadar Batı Anadolu'da İnsan Figürinleri ve Çevre Kültürlerle Olan İlişkileri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi, İzmir.

Gemici, H. (2018). *The World Of Figurines In The Neolithic and Early Chalcolithic North Aegean: The Case Of Uğurlu Höyük – Gökçeada*, A Thesis Submitted To The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara.

Hansen, S. (2014). Neolithic Figurines in Anatolia, The Neolithic in Turkey, Archaeology and Art Publications, İstanbul, 265-292.

Harmankaya, S. ve Erdoğan, B. (2002). *Türkiye İlk Tunç Çağı Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme*, TAY-Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri, 4a/4b: İlk Tunç Çağı, TASK Vakfı Yayınları, Takım ISBN 975-6637-08-0, Cilt ISBN 975-6637-09-9, İstanbul, 7-41.

Kasapoğlu, H. (2015). *Parion Antik Kenti Roma Dönemi Terakota Figürinleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2004-2013), Erzurum.

Kılıç, Y. (2015). *Anadolu'nun İlk Kentleri*, I.Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi (04-05 Mayıs 2015) Saraybosna, Pamukkale Üniversitesi GCRIS Veritabanı, 119-136.

Köroğlu, K. (2006). *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Persler'e Kadar*, İletişim Yayıncılık A. Ş. (1. Basım), İstanbul.

Metli, M. (2022). *Mezopotamya Medeniyetlerinde Dini ve Kültürel Açından Ekmeğin Macerası*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Bilim Dalı, Konya.

Moorey, Peter Roger Stuart. (2005). *Ancient Near Eastern Terracottas with a Catalogue of the collection in the Ashmolean Museum*, Oxford, (1. Baskı), Ashmolean Museum, Oxford.

Oates, J. (1966). *The Baked Clay Figurines From Tell Es-Sawwan*, Iraq.

Özdoğan, A. (1995). *Life at Çayönü during the Pre-Pottery Neolithic Period*, Readings in Prehistory, İstanbul.

Özgüç, T. (2011). *Kültepe-Kanis Assur Ticaret Kolonileri*, (Ed. Necmi Karul), Arkeo Atlas Tarih Öncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası, Doğan Burda Yayıncılık, İstanbul, 244-253.

Özkan, S.-Erdalkıran, M. (2014). *Yeni Buluntuların Işığında Çukurkent Neolitik Yerleşimi*, Adalya Dergisi, Yıl: 2014, Sayı: 17, Antalya, 25-44.

Serim, F. (2000). *M.Ö.1.Bin Yıl Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Pişmiş Toprak Figürinleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Schmidt, K. (2007a). *Göbeklitepe*, M. Özdoğan ve N. Başgelen (Ed.), Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu Ve Avrupa'ya Yayılımı; Türkiye'de Neolitik Dönem/Yeni Kazılar- Yeni Bulgular içinde, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 115-141.

Uçankuş, H. (2000). *Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji*, TC. Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, Ankara.

Yücel, Ç. (2018). *Tarih Öncesi İnsan Biçimli Figürinler Hakkında Genel Bir Değerlendirme*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı; 2018-9 Ekim 21, Diyarbakır, 228-239.

Yücel, Ç. (2017). Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin ve Adıyaman Müzelerindeki Geç Neolitik Çağ'dan Hellenistik Dönem'e Kadar Figürin ve İdoller, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Erzurum.

Yükbilmez, A. (2019). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Neolitik Dönem Figürinleri*, Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Denizli.